

By, marsk og gæst

By, marsk og geest 24

Kulturhistorisk årbog for Sydvestjylland

Forlaget Liljebjerget

2012

By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og Innovationsstyrelsens retningslinier.

Redaktion: Mette Højmark Søvsø, Flemming Just, Kirstin Eliassen, Søren Mulvad og Mikkel Kirkedahl Lysholm Nielsen.

Lay-out: Lars Hammer.

Tryk: Wind Grafisk ApS, Haderslev.

©: 2012 Forlaget Liljebjerget.

Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag.

Det blev oprettet i 1997 til minde om og med testamentariske midler fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han udgav i årene 1591-92 otte bøger, der var "Prentet paa Liliebierget udi Ribe". Om disse bogudgivelser og trykkeriet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 978-87-89827-31-5

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden: Pillemaleri fra Ribe Domkirke, se s. 86.

Illustration på bagsiden: Teglsten med aftryk af barnefod, se s. 33, molling fra Krogsgård, se s. 78, knivskaft udformet som falkoner, se s. 5.

Indhold

Elizabeth den Hartog	
On six Danish knife handles or hair parters shaped like falconers	5
<i>Om seks danske knivskafter eller hårdeletere udformede som falkonerer</i>	26
Morten Søvsø	
De arkæologiske spor efter barndom og ungdom, leg og spil i middelalderens Ribe	28
<i>The archaeological traces of childhood and youth, play and games in Medieval Ribe</i>	40
Jonna Nielsen	
Kønsforskelle og knoglefrakturer – En undersøgelse af skeletmateriale fra det middelalderlige Odense og Ribe.....	41
<i>Gender differences and bone fractures – a study of the skeletal material from Medieval Odense and Ribe</i>	50
Kamma M. Poulsen-Hansen	
Om gammelt træ og nye dateringer – et dateret hus fra Sdr. Vejrup.....	51
<i>On the subject of old wood and some new dates – a dated house from Sdr. Vejrup</i>	54
Palle Siemen	
Under Krogsgård – arkæologiske undersøgelser 2002-2004.....	55
<i>Beneath Krogsgaard farm – archaeological investigations 2002-2004</i>	76
Palle Siemen	
En molling fra Krogsgård	78
<i>A bronze molling or washing bowl from Krogsgård</i>	82
Susanne Trudsø	
Ribe Domkirkes unikke pillemalier – en konserveringsmæssig udfordring	83
<i>The unique pillar paintings of Ribe Cathedral – a conservation challenge</i>	99
Jørgen Mikkelsen	
Ribes fattigforsorg i slutningen af 1700-tallet	101
<i>The poor relief system in Ribe at the end of the 18th century</i>	114
Søren Mulvad	
Fra magasinets gemmer – historien om en tepotte og dens ejere	115
<i>Stories from the Museums stores – the story behind a teapot and its owners</i>	116

Under Krogsgård

– arkæologiske undersøgelser 2002-2004

Af Palle Siemen

Den store grusgrav ved Krogsgård har siden etableringen i 1990 flere gange givet anledning til arkæologiske undersøgelser, der bl.a. har afdækket spændende grave fra den ældre del af jysk enkeltgravskultur (ca. 2900-2600 f. Kr.), hustomter fra ældre bronzealder (ca. 1800-1000 f. Kr.) og den ældste jernalder (ca. 500 f. Kr. til Kristi fødsel), en landsby fra ældre romersk jernalder (Kristi fødsel til ca. 200), enkeltgårde og landsby fra sen romersk og ældre germansk jernalder (ca. 300-550) samt sporene efter en af Sydvestjyllands største hovedgårde, Krogsgård.¹

Undersøgelserne ved selve Krogsgård skete efterhånden, som der blev givet tilladelse til at udvide grusgraven, i første omgang fra nord og herefter fra vest tæt ind på de dengang endnu eksisterende avlsbygninger, henholdsvis i 2003 og 2004. Og sluttelig i 2004 under de dengang nys fjernede avlsbygninger og på gårdspladsen. Udgravningerne gav hver især nye oplysninger om Krogsgårds historie i tiden før de skriftlige kilder og fjører således flere århundreder til historien om en af egnens vigtigste hovedgårde.

Området

Krogsgård ligger på den sydlige spids af en langstrakt, N-S orienteret geestunge, der mod syd stikker ud i marsken, og som på siderne er afgrænset af marskenge, der gradvis bliver til ferskvandsenge langs Novrup Bæk i vest og Møllebækken i øst. Først 2,5 km nord for Krogsgård har den langstrakte morænebakke forbindelse med et mere sammenhængende parti af Esbjerg Bakkeø. I forhold til omgivende enge fremtræder morænetungen med en relativ stejl stigning på 3-5 m, især mod syd og øst, mens terrænet mod vest viser en mere flad profil.

Oppe på selve morænetungen er terrænet omkring Krogsgård forholdsvis fladt med en mindre top på 8 m ved en overpløjet gravhøj. Nord herfor stikker højtliggende enge ind fra vest og er med til at afgrænse en bred tange i sydvest, hvorefter terrænet atter stiger fra begge sider til de højeste punkter umiddelbart vest for Krogsgårdsvej og nord for banen på omkring 11 m og nordligst hele 13 m over havet. Undergrunden består hovedsagelig af morænesand med et noget forskelligt indhold af grus, men der er også mindre lommer med silt eller ler.

Tæt ved roden af morænetungen findes der ud for Uglvig i vest en mindre åmose langs Novrup Bæk, hvor de ældste aflejringer stammer fra slutningen af istiden for lidt over 10.000 år siden. Her

vidner talrige små tørvegrave om tørvens værdi som brændsel gennem århundreder. På den modsatte sider findes Halvkandes Mose, hvor der også er spor af tidligere tørveskær.

De ældste skriftlige vidnesbyrd

Den første kendte ejer af Krogsgård skulle angiveligt være *Iver Thomesen Lange*, der var blevet ridder i 1406. Allerede i 1389 nævnes han som vidne på Skast herredsting om jordegods i herredet sammen med en række andre adelsmænd. Blandt vidnerne var også faderen *Thomas Iversen Lange*, som i 1371 havde købt gods i Skast Herred, måske Krogsgård.²

De skriftlige kilder nævner intet om selve gården, hverken om oprindelse eller lokalisering. I 1616-17 havde en af de senere ejere, Frederik Munk, og kronens bønder i Tjæreborg en strid om ålefiskeri i Møllebækken. Det fremgår af sagen, at Krogsgård havde hævd på dette i bækken mellem havet og gården, så herregården har i det mindste ligget i samme område siden anden halvdel af 1500-tallet. Om dette også var tilfældet tidligere, har der hersket en vis usikkerhed om. En mulig placering var den i 1971 afdækkede gårdtomt nordligt på *Tangen*, men også området mod sydvest, hvor gården *Krusborg* eller *Krogborg* lå indtil 1950, har været foreslået som mulig placering for den gård og vandmølle, som i midten af

Fig. 1. De undersøgte arealer ved Krogsgård markeret med sort på kort fra omkring 1870 samt med rød stjerne den omtrentlige lokalitet for udgravningen på Tangen. Den aflange morænetunge med Krogsgård i syd tegner sig tydeligt omgivet af de med grønt markerede enge (Copyright Kort & Matrikelstyrelsen).

The investigated areas near Krogsgaard are marked in black on the map from around 1870, whilst a red star shows the approximate location of the excavation site on the spit. The oblong tongue of moraine with Krogsgård to the south is clearly visible surrounded by meadows highlighted in green.

1600-tallet blev overtaget af den mest kendte ejer *Wentzel Rothkirch*.³⁻⁴

Rothkirch opførte en ny og kostbar hovedgård. Møllebækken blev opstemmet, så den dannede en langstrakt sø, og til dels ud i denne blev der anlagt et nærmest kvadratisk voldsted, der på de andre sider var omgivet af vandfyldte grave. Byggeriet var forventet færdig i 1645, men blev udsat pga. Torstenssonkrigen (1643-45) og var endnu i gang i 1646. Da byggeriet endelig var færdigt, stod der en grundmuret borggård med fire fløje i to etager.

De arkæologiske udgravninger omkring Krogsgård

De arkæologiske udgravninger i grusgraven ved selve Krogsgård begyndte allerede i 1992. En udvidelse af råstofgraven strejfede den nordlige del af den gamle hovedgård, som den er aftegnet på det såkaldte Original 1 kort (herefter betegnet O1 kort) fra 1817, men som allerede blev målt op i 1792. Udgravningen afdækkede hovedsageligt bebyggelse spor fra jernalderen samt en hustomt fra slutningen af yngre stenalder, dertil enkelt udaterede grøfter. Det var på daværende tidspunkt ikke

muligt at indmåle det undersøgte område helt præcist, og grøfterne kan således ikke placeres helt eksakt i forhold til de angivne hegn/skel på O1 kortet. Det ser imidlertid ud til, at de fragmenterede grøfter repræsenterer dele af gårdens nordligste afslutning, hvor der fandtes en bred vej.

I 1999 berørte anlæggelsen af en kloak den sydvestlige kant af hovedmatriklen, og den arkæologiske overvågning af dette arbejde påviste en del moderne gruber, hvor enkelte indeholdt teglstumper, glasskår, jdepotteskår og forrustet jern.

Tre år senere begyndte grusgraven at æde sig nærmere på Krogsgård, hvilket afstedkom en forundersøgelse af 1,3 hektar nord for de daværende avlsbygninger. Undersøgelsen frilagde knapt 900 kvadratmeter gennem en række kortere 3-4 m brede søgegrøfter. Forundersøgelsen omfattede dels et smalt område i vest med spor af en række moderne anlæg samt flere tværgående grøfter tæt på avlsbygningerne dels et bredere område i øst.

I den østligste søgegrøft fandtes et mindre område med tørv, og det kunne konstateres, at et større areal var udjævnet med undergrundsmateriale, som lå oven på en gammel muldflade. Det formodes, at

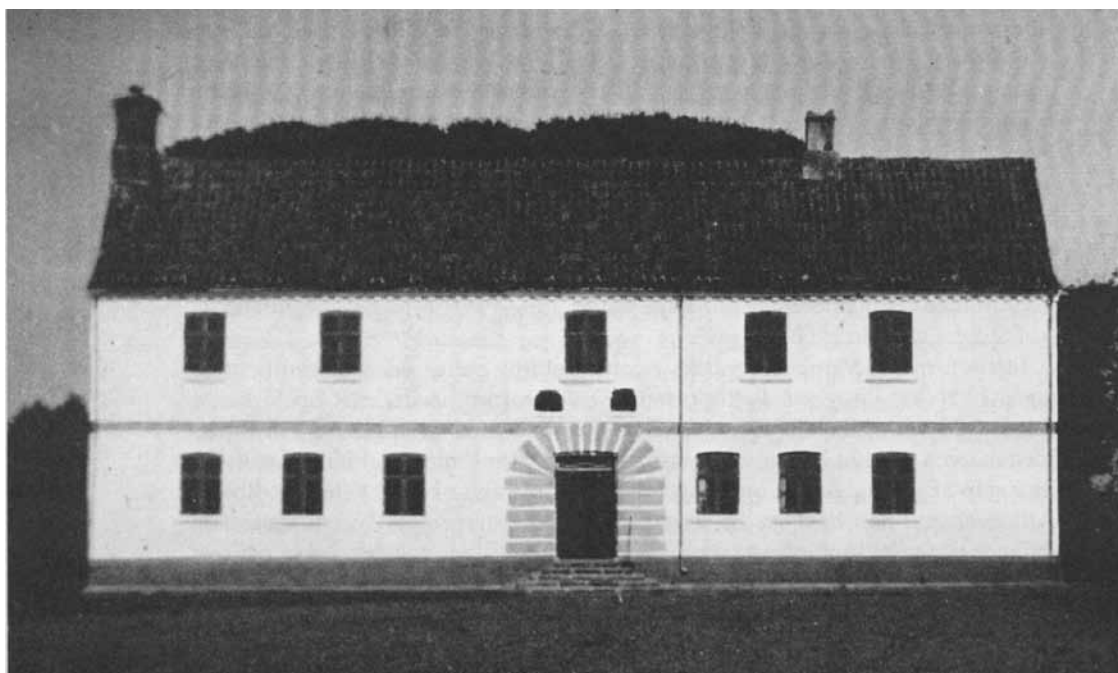

Fig. 2. Den vestlige bygning i Wenzel Rothkirchs Krogsgård var oprindelig portfløj, men blev senere ombygget til bolig. I 1934 blev denne sidste bygning fra 1600-tallet revet ned for at give plads til den eksisterende bolig. Efter Bruun 1972 s. 171.

The western building of Krogsgård during Wenzel Rothkirchs lifetime, was originally the gate wing, but was subsequently refurbished for habitation. In 1934 the last remaining 17th century building was demolished to make way for the present home.

Fig. 3. De forskellige etaper af undersøgelserne omkring den gamle hovedgård markeret på den ældste opmåling fra 1792, revideret 1820. Signaturer: lysegrå: 1992, mørke grå: 1999, rød: 2002, gul: 2003, grøn: 2004, sort: udgravninger vest for daværende Krogsgårdsvej. Den røde målestok er 200 m.

The different phases of the investigations around the old farm highlighted on the oldest survey from 1792, revised in 1820. Signature: lightgrey: 1992, dark grey: 1999, red: 2002, yellow:2003, green:2004, black: excavations west of the former Krogsgårdsvej road. The red scale is 200 m.

Fig. 4. Grusgravens udbredelse i syd i 1999 før den for alvor begyndte at æde sig ind på Krogsgård. Udgravningsfelter markeret med lysegrå: 1992, mørke grå: 1999, rød: 2002, gul: 2003, grøn: 2004. Den røde målestok er 200 m.

The extent of the gravel-pit in 1999 before it began to eat into the site up to Krogsgård in earnest. The excavation sites are highlighted in light grey: 1992, dark grey: 1999, red: 2002, yellow; 2003, green; 2004. The red scale is equal to 200m.

gruslaget er påført i forbindelse med en udjævning af området af et let skrånende terræn i forbindelse med etableringen af et haveanlæg og en mølledam. Haveanlægget, der er markeret på O1 kortet, har omfattet flere rækker af rektangulære bede.⁵

Umiddelbart øst for den arkæologiske søgegrøft fandtes en kvasfyldt lavning i et område, hvor der på O1 kortet er afsat et par nærmest kvadratiske damme, henholdsvis ca. 9x9 m og ca. 19x19 m. Den ene af dammene er formentlig omtalt i en synsforretning i forbindelse med et arveskifte fra 1694, hvor der nævnes to fiskedamme: den ene lå nord for gården og blev i 1683 brugt til karusser, den anden lå noget længere væk ved Dalmose ager. Måske er sidstnævnte dam også afsat på O1 kortet, hvor der ca. 1,7 km nord for gården er afsat en mindre rektangulær dam med betegnelsen "Glar-mester dammen" (Bertelsen 2009 s. 58ff.; Hansen 2010 s. 6ff; Vestergaard 2010 s. 22ff.).

Året efter var arkæologiske undersøgelser atter aktuelle, da grusgraven voksede med stor hast og et areal på ca. 1 hektar vest og nordvest for de i 1927 opførte avlsbygninger måtte lade livet. Un-

dersøgelsen kom til at omfatte ca. 6200 kvadratmeter fordelt på en række 4 meter bred søgegrøfter og et større, noget uregelmæssigt felt, der mod nord fortsatte helt ud til kanten af grusgraven og mod øst helt ind til en eksisterende bygning. Der blev ved undersøgelsen afdækket spor af 11 bygninger, et par stolpehegn, adskillige skelgrøfter, en brønd og flere gruber. De seks af husene tegnede sig ved stolpehuller (hus 1-3, 10-11 og 25), mens et hus fremstod ved huller efter syldsten (hus 4); et hus tegnedes af et murstensfundament (hus 5), to bygninger (hus 6-7) ved store forstyrrede områder, mens en større bygning (hus 24), som er aftegnet på O1 kortet, formentlig er repræsenteret ved en moderne forstyrrelse og en smal fundamentgrøft.

I 2004 blev der givet tilladelse til at fjerne avlsbygningerne og indvinde grus fra undergrunden under disse, hvilket betød undersøgelse af knapt 3000 kvadratmeter. Den arkæologiske udgravning fulgte umiddelbart efter nedrivningen af avlsbygningerne, og området var præget af forstyrrelser forårsaget af denne, hvor bl.a. fundamenter og diverse nedgravede beholdere var blevet fjernet ma-

Fig. 5. I 2003 foregik de arkæologiske udgravninger umiddelbart vest for avlsbygningerne. Foto: Charlotte Lindhardt, Esbjerg Museum 2003.

In 2003 the archaeological excavations took place west of the newspaper buildings.

skinelt. Undersøgelsen afdækkede spor af ti stolpefunderede huse (hus 12-21) og to runde staklader (hus 22-23), ligeledes stolpefunderede. Undersøgelsen i 2004 afdækkede også et par større, dybe nedgravninger af ældre dato og kanten af vandgraven omkring Wenzel Rothkirchs Krogsgård.

Det arkæologiske Krogsgård

De undersøgte områder ligger trukket noget tilbage i forhold til engene mod øst. Der er således ca. 70 m fra kanten af engen til udgravningens østlige side, og det er her man finder den eksisterende hovedbygning fra 1934 samt en del af haven. Endnu

Fig. 6. Området for 2004 undersøgelsen efter avlsbygningerne var blevet fjernet, men inden udgravningen begyndte. Foto: Palle Siemen, Esbjerg Museum 2004.

The site of the 2004 investigation after the newspaper buildings had been removed before excavations had commenced.

Fig. 7. Der var en hel del forstyrrelser og niveauforskelle i udgravningsfeltet i 2004. Foto: Palle Siemen, Esbjerg Museum 2004.

There was a large amount of site disturbance and significant differences in site levels on the 2004 excavation site.

i dag fremstår dette område forholdsvis velafgrænset, hvilket skyldes sporene af de vandgrave omkring den firlængede borggård, som endnu var delvis synlig på O1 kortet. Der har formentlig også tidligere været et mindre næs eller måske nærmere et svagt udad buende terræn. Det er måske i dette område, at vi skal forvente spor efter den mest centrale middelalderlige bygningsmasse, hvis sådanne overhovedet er bevaret.

Ud over en stor mængde mere eller mindre recente forstyrrelser fremkom der i det undersøgte område fragmenter af moderne eller forholdsvis moderne hustomter. En mindre hustomt (hus 5) tegnedes ved et knapt 4x4 m stort fundament af forholdsvis skarpkantede og glatte mursten med de mål, som karakteriserer maskinfremstillede sten. Den var ikke at finde på luftfoto fra 1954 eller senere kort, ej heller på højkantkort fra 1869-70 eller de senere målebordsblade. Det formodes, at huset

må være opført i tiden mellem 1870 og 1954, men det er ikke påført kortet ved revision.

Langt de fleste hustomter tegnes imidlertid af stolpehuller, men i det sammensurium af moderne forstyrrelser, skabt af de mange aktiviteter i og omkring gården, fremstod de ældre bebyggelsesspor som arkæologiske torsoer. Grundplaner af huse og staklader tegnede sig ved stolpehuller af noget forskellig omfang og udformning samt noget varierende dybder, hvilket blandt andet skyldes en noget ujævn flade, præget af mange forstyrrelser, som så vidt mulig blev bortgravet i forbindelse med muldafrømningen.

Enkelte anlæg er tilsyneladende kun blevet snittet i toppen, og det kan ikke udelukkes, at der er tale om et ”trykspor” – dvs. nedpresset fyld i et dybt stolpehul – som ikke siden hen blev undersøgt nærmere, hvorved det egentlige stolpehul ikke er blevet snittet. I en lang række stolpehuller blev der

Fig. 8. De tre ældste grundplaner med en eller to udbuede langsider (Hus 12, 14 og 19).

The three oldest ground plans with one or two outwardly curved long sides (House 12, 14 and 19).

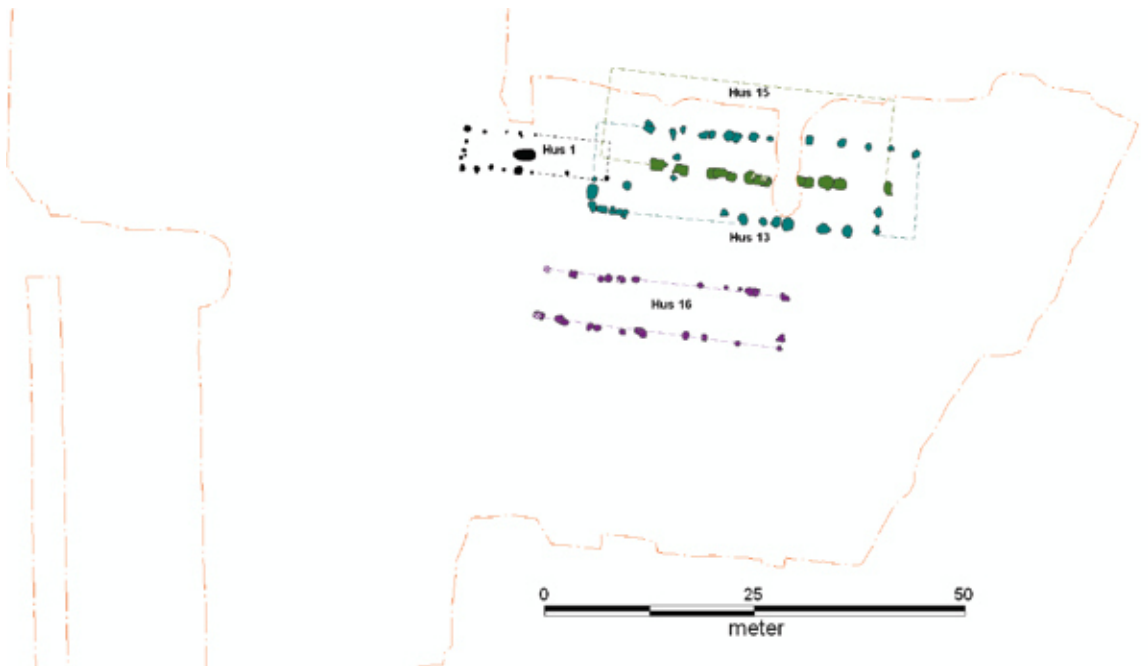

Fig. 9. Fire rektangulære V-Ø orienterede grundplaner (Hus 1, 13, 15 og 16).

Four rectangular W-E orientated ground plans (houses 1, 13, 15 and 16).

øverst indsamlet tegl, trækul og andet materiale, men efterhånden som udgravningen skred frem, stod det klart, at der var tale om materiale fra den fyld, som blev presset ned i de øverste 5-10 cm af de ofte noget dybere stolpehuller. Når dette materiale blev sorteret fra, er der stort set ingen fund fra stolpehuller af lidt ældre dato og slet ikke i forbindelse med de stolpebyggede huse, som derfor må dateres ud fra typologiske træk.

V-Ø orienterede grundplaner

I den nordlige del af det undersøgte område er det muligt at udskille grundplaner af ni V-Ø orienterede bygninger, hvoraf otte har været 1-skibede, dvs. uden indre tagbærende stolper (hus 1,3, 12-16 og 19), mens en grundplan havde en mere speciel udformning (hus 18). De fleste af disse grundplaner blev undersøgt i 2004 og lå til dels helt ud til kanten af den eksisterende grusgrav; sporene af hus 15 og 19 var endog delvis forsvundet i grusgraven.

Blandt de V-Ø orienterede grundplaner efter 1-skibede huse kan man udskille to (hus 14 og 19) med let udsvajede langsider, en (hus 12) med udbuet nordside og ret sydside, mens fire fremstår med rette langsider (hus 1, 13, 15 og 16). De tre grundplaner med en eller to udbuede ydervægge viser 9-12 m brede bygninger, mens længden ved to af grundplanerne kan måles til henholdsvis 22-25 m og lidt over 28 m. Ved grundplanerne med rette langsider er der en vis variation henholdsvis 4,7x17,5 m (hus 1), 6x28,5 m (hus 16) og 10,5x38,5 m (hus 13); den fjerde grundplan var kun delvist bevaret, men skønnes til samme størrelse som sidst nævnte. En noget usikker grundplan (hus 3) tyder på et ca. 8 m bredt hus, som har været mindst 11 m langt.

I to grundplaner (hus 12 og 14) er der tilsyneladende spor af en opdeling med et mindre rum i vest adskilt af et smalt gangagtigt område fra et større rum i øst.

Stolpehullerne i de fem bredeste huse er forholdsvis dybe, ofte over 0,5 m og i en del tilfælde over 1 m. Ud fra dette kan det skønnes, at der har været tale om velbyggede huse, måske i to etager. Set i forhold til lignende grundplaner fra den samtidige landsby Tjæreborg har der været tale om markant større og formentlig mere monumentale bygninger. Den smallere, men lange grundplan

(hus 16) svarer bedre til dem, som man finder i landsbyerne (Siemen 1990 s. 74ff.).

En mere speciel grundplan af et ca. 6x17 m stort hus, tegnes af stolpehuller i op til fire rækker. Tilsvarende grundplaner er fundet ved Allerup (8,5-9,5x15 m), Måde (8x14 m) og Tjæreborg (7,5x17 m). Et sparsomt skårmateriale fra grundplanen i Måde antyder, at denne hustype i alt fald kendes fra 1400-tallet.⁶

Blandt grundplanerne lapper de tre med udbuet/buede langsider over hinanden og kan således ikke have været samtidige, ydermere er der overlappning mellem de to af disse grundplaner (hus 12 og 14) og de to store grundplaner med rette langsider (hus 13 og 15). Der er formentlig tale om successive faser af en gård, hvor de gennem deres størrelse og udformning samt ofte store stolpehuller knytter sig tættere til hinanden end til de noget mindre grundplaner.

Det var muligt at iagttage nogle få stratigrafier mellem stolpehuller i grundplaner af huse og således udskille en rækkefølge: Ældst er hus 14 med let krumme vægge, yngst hus 13 med rette vægge og mellem disse en hybrid, hus 12, med en lige og en krum væg. Hus 15 knytter sig nærmest til hus 13 og anses for yngst af de fire, brede huse. Gennem sin udformning knytter hus 19 sig til denne sekvens og måske bedst til hus 14. Grundplanen af hus 18 viser overlap med alle de nævnte grundplaner, men desværre var det ikke muligt at iagttage stratigrafier mellem denne og de øvrige grundplaner.

Den lille grundplan (hus 1) i vest viser overlap med de to store rektangulære grundplaner, men ingen stratigrafi med disse. Den lidt smallere, men forholdsvis lange grundplan (hus 16) viser kun overlap med en grundplan af et N-S orienteret hus med suler (hus 17), og her antyder en stratigrafi, at V-Ø huset er ældst.

De store grundplaner af et-skibede huse kan ud fra hustypen bedst dateres til ældre middelalder og højmiddelalderen (ca. 1050-1400), hvor krumvægshuse med jordgravede stolper over et længere tidsrum blev erstattet af huse med rette vægge, ligeledes med jordgravede stolper. Generelt dominerede den 1-skibede form byggeskikken i Sydvestjylland, men der kendes også eksempler på de 2-skibede sulehuse. (Skov 1994 s. 39ff.; M. F. Klemmensen 2001 s. 108ff.).

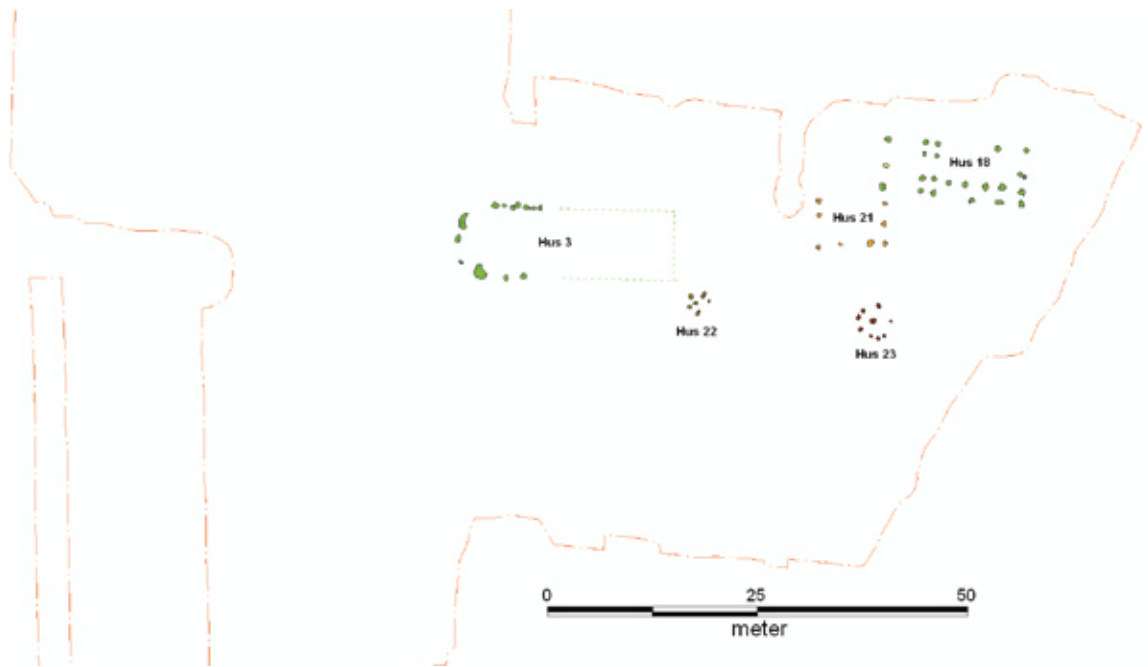

Fig. 10. Tre rektangulære V-Ø orienterede grundplaner (Hus 3, 18 og 21) samt grundplaner af to helm (hus 22 og 23).

Three rectangular W-E orientated ground plans (House 3, 18 and 21) as well the ground plans of two round staddle like structures for hay or grain storage (houses 22 and 23).

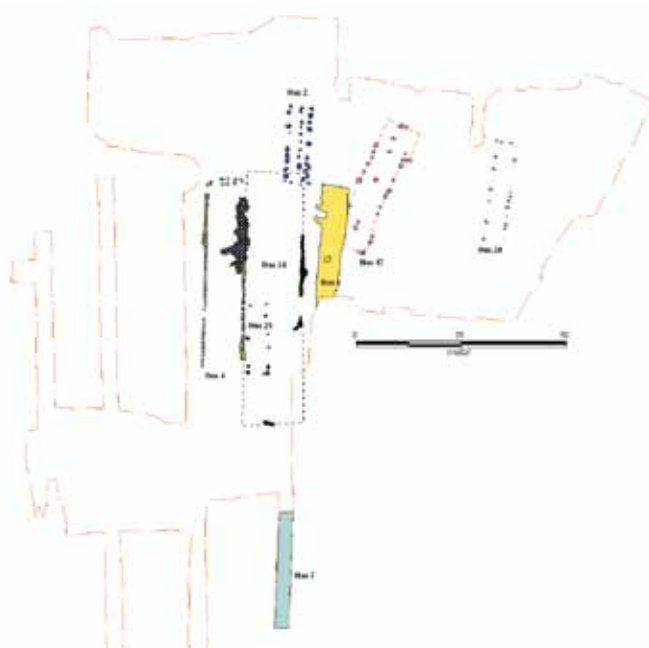

Fig. 11. Otte N-S orienterede grundplaner (Hus 2, 4, 6 og 7 samt hus 17, 20, 24 og 25).

Eight N-S orientated ground plans (House 2, 4, 6 and 7 as well as house 17, 20, 24 and 25).

N-S orienterede grundplaner

Der fremkom grundplaner af syv mere eller mindre N-S orienterede bygninger samt usikre spor efter yderligere en N-S orienteret bygning. Grundplanerne er mellem 4,8 og 9 m brede og 14-45 m lange.

Den mest markante grundplan tegnes af ca. 100 mindre, aflange fyldskifter, som ofte med et bredt, tilspidset tværsnit, der formodes at være sporene efter optagne syldsten. Der har været tale om en ca. 9x45 m stor bygning (hus 4) med en svagt funderet afslutning i syd, måske i form af en bred port. I vestsiden kan et brud i rækken af huller efter syldsten tages som udtryk for en ca. 1,7 m bred dør eller port. Det har ikke været muligt at finde arkæologiske paralleller til denne grundplan, men funderingen på tæt placerede syldsten og størrelsen tyder på en datering til den sene middelalder eller renæssance.⁷

Umiddelbart øst for denne store bygning findes der på O1 kortet afsat en endnu større bygning, ca. 14x60 m, der måske også tegnede sig i den afrømmede flade i form af en smal grøft og et område med nyere forstyrrelser (hus 24). Bygningen er på O1 kortet overstreget og har sikkert måtte vige pladsen, da den trelængede avlsgård blev bygget omkring 1800. Og øst for denne bygning fremkom et større N-S fyldskifte i kanten af det i 2003 afdækkede areal; fyldskiftet formodes at tegne et mindst 7 m bredt og 29 m langt hus (6). Det var ikke muligt at erkende fyldskiftet under avlsbygningerne fra 1927. Et enkelt sted var det muligt at udskille et ca. 1,5x1,5 m stort fundament af vandretlagte mursten. Murstenene var forholdsvis lyse, knapt så store og regelmæssige som moderne mursten; murstenene i dette fundament har ligheder med de såkaldte "Flensborgsten", som var yderst populære i 1700-tallet, men også kendes fra 1600-tallet. Ca. 50 m sydligere fremkom et lignende fyldskifte i en søgegrøft, som på samme vis formodes at repræsentere en N-S orienteret bygning (hus 7) (Bertelsen 2009 s. 58ff.; Hansen 2010 s. 6ff; Vestergaard 2010 s. 22ff.).

Grundplanen af et mindre 1-skibet hus (25) fremkom ligeledes umiddelbart øst for den store bygning med syldstensfundament. Grundplanen viste en bygning med udbuede vægge og blev tegnet af 0,4-1 m dybe stolpehuller; huset har

været 4,6-5,6 m bredt og 14 måske 16 m langt. I den korte udgave tegnes grundplanen af huset af forholdsvis regelmæssigt placerede stolpehuller, men et par stolpehuller et par meter nordligere repræsenterer måske en mere uregelmæssig del af bygningen mod nord, hvorved længden kan anslås til ca. 16,5 m. Typemæssigt kan grundplanen henføres til middelalderen, mest sandsynligt ældre middelalder (ca. 1050-1200), men fortsætter dog også i højmiddelalderen. I det nordvestligste af stolpehullerne blev der fundet et bronzefad, der ud fra udformning og dekoration bedst kan henføres til højmiddelalderen.⁸

I området for 2003-udgravningen fremkom der yderligere en N-S orienteret grundplan (hus 2) tegnet af noget uens stolpehuller, fra 3 til 66 cm dybe. Grundplanen viser, at der var tale om et rektangulært, 2-skibet ca. 6x18 m stort hus. Også i 2004 udgravningen fremkom der spor af et 2-skibet hus med rette sider og måske med to mindre udskud mod øst, henholdsvis i nord og syd (hus 17). Grundplanen viser en NNØ-SSV orienteret, 7,3-9 meter bred og ca. 32 meter lang bygning. Ud fra udformningen kan de to grundplaner bedst dateres til ældre middelalder eller højmiddelalderen, det lille hus måske tidligere end det større. En stratigrafi mellem grundplanen af det 1-skibede hus 16 og grundplanen af det 2-skibede hus 17 antyder, at først nævnte er ældst. Undersøgelsen i 2004 afdækkede yderligere en NNØ-SSV orienteret grundplan, der viser et knapt 5 m bredt og ca. 20 m langt 1-skibet hus med rette sider (hus 20) (Skov 1994 s. 39ff.; M. F. Klemmensen 2001 s. 108ff.).

Mindre grundplaner

Tre mindre grundplaner var i første omgang overset i forvirringen af stolpehuller, gruber, fyldskifter og moderne nedgravninger og forstyrrelser. Den ene grundplan viser en ca. 5x8 m stort 1-skibet rektangulær bygning (hus 21), mens de to andre er lidt mere specielle. Den bedst bevarede grundplan (hus 23) tegner en lille formentlig rund bygning, ca. 4 m i diameter med en central tagbærende stolpe. En anden grundplan (hus 22) viser en tilsvarende udformning, men en smule mindre, knapt 3 m i diameter.

De to runde bygninger kan ikke dateres nærme-

re, men udformninger ligner en række runde staklader eller helme, som bygningerne også kaldes fra det nordlige Tyskland og Holland med datering fra den sene bronzealder og næsten helt frem til vor egen tid. Den mest almindelige form er firsidet, kvadratisk eller rektangulær, men trekantede og som nævnt runde staklader/helme kendes også. I henhold til beskrivelser fra det 18. årh. blev stakladerne anvendt til oplagring af afgrøder som korn eller bønner, hør, hør osv. Taget var nærmest mobil og kunne så at sige skydes op og ned. En illustration på Det Kongelige Videnskabernes Selskabs Kort over Skivehus, Bøvling og Lundenæs amter fra 1789 viser en kvadratisk helm, hvor taget er bundet til de fire hjørnestolper (Zimmermann 1992 s. 34ff. (med henvisninger)).

Andre anlæg

Ved undersøgelserne fremkom der tilsammen lidt over 1500 anlæg, heraf var knapt 75 procent stolpehuller. Langt de fleste af de øvrige anlæg omfatter meget forskelligt udformede fyldskifter, især mange moderne forstyrrelser fra nedbrydningen af avlsbygningerne og trykspor fremkommet i forbindelse med dette arbejde. Dertil kommer mere håndgribelige moderne anlæg som ajlebeholder, pumpebrønde og et par mindre kældre. Lidt under fem procent af anlæggene fremtrådte som mere regelmæssige aftegninger i undergrund, hovedsageligt anset for at være gruber som oftest med et afrundet omrids og trugformet til U-formet tværsnit (70 stykker); dertil kommer et par brønde og bunden af urnebegravelse.

Urnen dukkede op allerede i 1999. Det viste sig senere, at urnen var blevet placeret lidt syd for en høj, der først blev erkendt i 2003. Gravhøjen, der ikke kunne ses i terrænet tegnede sig udelukkende ved en større moderne nedgravning, den forstyrrede centralgrav, omgivet af en delvist bevaret ringformet grøft, ca. 12 m i tværmål.

I forbindelse med den formodede sydvæg i hus 1 fandtes en grube (BGQ), ca. 1,3 m i tværmål og 0,4 m dyb indeholdt ildskørnede sten. Gruben kan ikke dateres nærmere, men skønnes ældre end hus 1. Gruber med ildskørnede sten kendes fra det meste af oldtiden, men især bronzealder og ældre jernalder. En større grube (anlæg RQ), ca. 2,5 m i diameter, indeholdt en stor mængde keramik, der

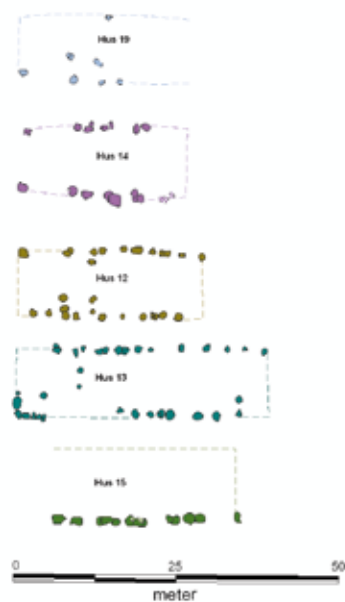

Fig. 12. De fem store V-Ø huse i kronologisk rækkefølge. Den øverste grundplan er ældst.

The five large W-E houses in chronological order. The uppermost ground plan is the oldest.

daterer gruben til ældre romersk jernalder, dvs. de første århundreder efter Kristi fødsel.

Blandt de øvrige anlæg kan man fremhæve et ca. 4,3x5,4 m stort fyldskifte, hvor der yderst fandtes en ca. 0,5 m bred, let uregelmæssig, oval ring af hånd- til hovedstore, runde til spidsovale marksten; blandt stenene lå også små stumper af teglsten. Det viste sig, at stenene dannede et trugformet lag, der på midten lå ca. 25 cm dybere end langs kanten af anlægget. Det trugformede stenlag var ganske kompakt og stort set uden indblanding af muld og kunne følges til en dybde af 1,1 m. Ca. 1,5 m dybt fremkom en del optil 40x50x60 cm store sten i en kreds, der var ca. 1,9 m i indre diameter. På ydersiden af de store sten fandtes et enkelt lag marksten langs grubekanten. Fylden inden for de store sten bestod af gulbrunt sand og mørk gråbrun sandmuld med mange sten. I dette niveau blev det besluttet, at stoppe undersøgelsen af sikkerhedsmæssige hensyn, da strukturen af anlægget tyder på en tolkning som brønd. I forhold til optegnede hegn på O1 opmålingen ligger brønd KV som midtpunkt mellem fire hegn, og det har således været muligt at betjene tre fold og en del af gårdspladsen fra

Fig. 13. Samtlige afdækkede skelgrøfter.

All the uncovered boundary ditches.

denne brønd. I forbindelse med en synsforretning i 1694 nævnes en nordlig brønd i forbindelse med avlsbygningerne, og måske er det denne brønd, som blev afdækket i 2003.

Den nordøstlige del af det undersøgte område var ganske tæt på den voldgrav, som angives på O1 kortet. Netop i dette område var muldlaget ekstra tykt, som følge af et fald i undergrunden. Helt ude i kanten af det afdækkede område stak en tørvefyldt lavning ind; fyldskiftet CNN blev opfattet som spor af voldgraven.

Et par store, meget ens nedgravninger (BNO og CHT), fremkom omtrent midt på gårdspladsen for 1800-gården og må ud fra fund henføres til denne fase af gården. De kan begge opfattes som cisterner til opsamling af overfladevand. I den ene (CHT) blev der afdækket en del af et møllehjul, der var anbragt vandret på bunden af nedgravningen.

Skel og hegn

I den nord- og vestlige del af det undersøgte område fremkom en del skelgrøfter. Den mest markante skelgrøft, der er i mindst to faser, kan følges fra kanten af grusgraven i nord og 120 m mod syd til kanten af det afdækkede område. Denne grøft

har formentlig gennem et vist tidsrum afgrænset gården mod vest. Øst for denne nærmest gennemgående skelgrøft findes en del kortere skelgrøfter, dels N-S dels V-Ø: Disse skelgrøfter har sandsynligvis afgrænset gården mod syd og vest og knytter sig bedst til de V-Ø hustomter i nord. I nord fremkom der i 2002 også flere skelgrøfter, som formodes at repræsentere flere faser af gårdens nordlige afgrænsning.

Enkelte grøfter i den sydlige del af det undersøgte område repræsenterer måske også skel, således en noget uregelmæssigt forløbende, VNV-ØSØ gående grøft, nord om den lille gravhøj og herefter i en nærmest S-formet bue mod ØSØ. Umiddelbart syd for dette skel findes et kort lineært forløb af stolpehuller; dette opfattes som spor af et stolpehegn.

Udviklingen i den undersøgte bebyggelse

Ud fra den lidt forskellige udformning af hustomterne og nogle få stratigrafiske iagttagelser er det muligt at opstille en generel udvikling af gården. Men en nærmere datering af bebyggelsen er som nævnt vanskelig, da daterende fund i stolpehullerne mangler. Vurderet ud fra nogle få stratigrafier gik udviklingen i det V-Ø orienterede bygninger i nord fra 1-skibede huse med udbuede langsider til 1-skibede huse med rette langsider. De fem grundplaner i nord knyttes ydermere sammen ved dimensionerne af stolpehullerne og må opfattes som successive faser af en bygning: ældst er formentlig hus 19, som efterfølges af hus 14 – begge med udbuede langsider; så fulgte hus 12 med en udbuet og en lige langsider, herefter det rektangulære hus 13 og sluttelig hus 15.

De fem hustomter repræsenterer fem V-Ø orienterede bygninger, der sandsynligvis har afløst hinanden. Det er som nævnt ikke muligt at datere de enkelte hustomter nærmere, men kun angive en bred ramme, dvs. ældre og mellemste del af middelalderen evt. lidt senere (ca. 1050-1400).

I nordøst viser grundplanen af hus 18 med de fire rækker af stolpehuller overlap med alle de nordlige V-Ø orienterede grundplaner, og en samtidighed må derfor udelukkes. Tilsvarende gælder for grundplanen af det NNØ-SSV orienterede hus 20, der viser overlap med tre af V-Ø grundplanerne. Den nordlige samling af grundplaner repræsen-

Fig. 14. Brønd KV var placeret strategisk mellem indhegninger og gårdsplads.

The five large W-E houses in chronological order. The uppermost ground plan is the oldest.

terer formentlig et kontinuerligt forløb fra huse med krumme vægge til rektangulære huse, og i så tilfælde kan de rektangulære huse 18 og 20 bedst placeres efter denne udvikling. Mod vest viser hus 1 overlap med hus 13.

Ud fra æstetiske overvejelser kan man opfatte hus 18 og 20 som en fase af gården, mens hus 1 og 2 repræsenterer en anden fase. I hvilken af sidstnævnte faser det V-Ø orienterede hus 16 skal placeres er uklart, da huset ligeså godt kan indpasses i den ene som den anden fase. Og dog, for måske repræsenterer den usikkert aftegnede hustomt (hus 3) en V-Ø orienteret, svagt funderet bygning, som evt. udgør en fase i denne gård, mens hus 16 udgør en anden fase. En nærmere datering er fortsat vanskelig, men højmiddelalderen eller evt. den senere middelalder forekommer mest sandsynlig.

En enkelt stratigrafi mellem grundplanerne af det V-Ø orienterede hus 16 og det NNØ-SSV orienterede hus 17 viser at hus 16 er ældre end hus 17. I nord overlapper grundplanen af hus 17 overlapning med hus 1, 13 og 15 og i syd med grundplanen af hus 6. I lighed med forholdene ved hus 18 og 20 skønnes hus 17 tidsmæssigt at skulle placeres efter den nordlige sekvens af bygninger, men hus 6 fra 16-/1700-tallet formodes at være senere end hus 17.

Fire af de N-S orienterede grundplaner i vest synes generelt at være yngre end de V-Ø orienterede. Således knyttes hus 24 sammen med en på O1 kortet afsat bygning, dvs. en datering til 1800-tallet, mens hus 6 og 7 dateres til 1700-tallet (evt. den senere del af 1600-tallet). Hus 4 anses for at være ældre end nævnte, men kan ikke dateres nærmere end sen middelalder eller renaissance, mest sandsynlig fra 15-1600-tallet. De tre af grundplanerne viser, at der var tale om bygninger på 6-14 meters bredde; hus 7, som kun er afdækket ved en søgegrøft, knytter sig bedst til hus 6, og det skønnes, at huset har haft samme bredde. Tre grundplaner udgør sandsynligvis et lignende antal faser af en bygning: hvor hus 4 efterfølges af hus 6 og sluttelig hus 24.

To N-S orienterede grundplaner (hus 2 og 25) er betydeligt mindre og smallere end de øvrige (hus 2 er omtalt ovenfor). Grundplanen af hus 25, der findes i samme område som de brede N-S huse, knytter sig med de buede langsider til de ældste V-Ø orienterede huse. Grundplanen knytter sig ved den gennemsnitlige dybde af stolpehullerne også til de V-Ø grundplaner: Gennemsnittet ved hus 25 er 64 cm, mens dette ved de brede V-Ø huse er 37-78 cm. Den gennemsnitlige dybde af stolpehullerne i de smallere V-Ø huse er under 32 cm. Dybden ved

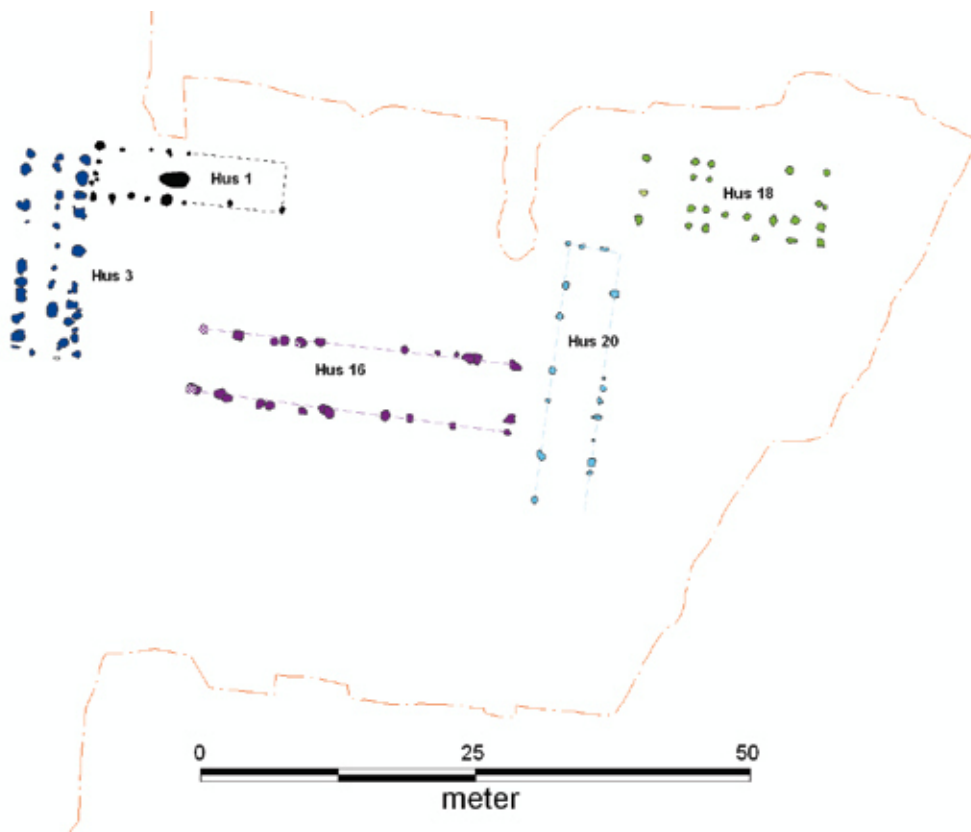

Fig. 15. Det formodes, at hus 1, 3 og 16, henholdsvis 18 og 20 udgør to faser af bebyggelsen i anden halvdel af middelalderen.

It is assumed, that houses 1, 3, 16 and 18,20 respectively constitute two phases of settlement during the second half of the Middle Ages.

de N-S orienterede grundplaner er med undtagelse af hus 25 under 33 cm i gennemsnit.⁹

Ud fra udformningen at dømmes må hus 25 henføres til den første halvdel af middelalderen evt. lidt senere, ca. 1050-1400. I lighed med hus 3 kan man anse hus 25 som indgående i en gård med flere bygninger, men det er usikkert om huset knytter sig til de ældste, store V-Ø i nord eller måske det dårligt bevarede hus 2. Øst for hus 25 er der et større område, som ikke er blevet undersøgt, og måske er det her, at bygningsspor samtidig med hus 25 skal søges.

De senere faser af Krogsgårds avlsbygninger fra omkring 1800 og fra 1927 tegnede sig forbløffende svagt i den undersøgte flade. Kun i syd var det muligt at udskille entydige spor efter den ene af 1927 bygningerne, mens bygningerne fra ca. 1800 kun kunne erkendes som enkeltanlæg med formo-

det tilknytning, således har et par firsidede nedgravninger indgået i denne bygning, BJF og BHR.

Krogsgård 1694

I forbindelse med et forpagterskifter i 1694 blev bygningerne synet, og vi får herigennem et indblik i antallet af bygninger og deres funktion (Kristensen 1972 s. 187ff.).

Sønderhuset var hovedfløjen bl.a. med fruerstuen og diverse soveværelser, men øverst var der kornloft; *vesterhuset*, der havde forbindelse til hovedfløjen, rummede gæsteværelser samt pigekamre, men var tillige portbygning; *østerhuset* omfattede bryggers, ovn, kølle, dejstue og bagestue samt maltloft; *det nordre hus* indeholdt køkken, mælkekammer og køkkenkammer, folkenes kammer og borgstuen samt værelser, hvor der til de øverste førte en åben trappe. Inde i gården fand-

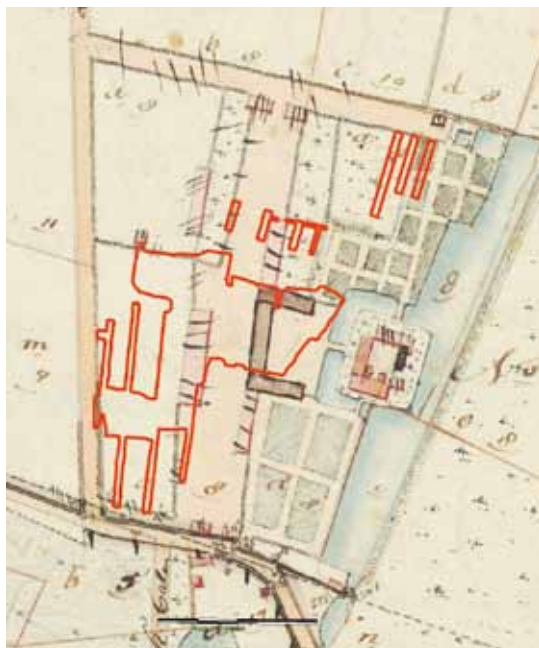

Fig. 16. Udgravningsfelterne fra 2002-2004 markeret på original 1 kortet, opmålt første gang 1792, senere korrigeret og rentegnet 1820.

The 2002-2004 excavation areas highlighted on the original 1 map, surveyed the first time in 1792, later rectified and redrafted in 1820.

tes et eller to trappetårne, og der førte en dør ned til kældrene: Mælkekælder, svendekælder og den inderste kælder.

Synsforretningen behandlede også ladegården, og det fremgår, at denne var tækket med strå, mens borggården havde teglsten. Den store ladegård omfattede på det tidspunkt: *Ladehuset*; *østerhuset* (norden i gården) var opført i bindingsværk og rummede tilsyneladende studestalde; *sønderhuset* (ved vestenden) havde fåre- og kalvesti samt kostald, desuden sengested (formentlig til røgteren); *en liden øxenstald*; 2 *gæstestalde*; *ridestald* med et staldkammer med sengested; *følstald* med en åben port ud til møllen; *et lidet, nyopført hus*. Ud over dette nævnes også, at ladegårdens port var ved magt (i orden); at brønden havde sule, vinde og stand samt, at der nord for øxenhuset endvidere fandtes 2 "kilder", formentlig brønde; dertil vindebro og port.

Der var også blevet anlagt en frugthave i et indgrøftet enemærke syd for gården langs med møl-

lesøen, men allerede i 1683 var haven i forfald og blev derfor nyanlagt i 1694. Gården havde som tidligere nævnt også to fiskedamme, der i 1683 blev brugt til karusser.

Krogsgård 1792

En nærmere beskrivelse af Krogsgård i slutningen af 1700-tallet haves ikke, men til gengæld indeholder O1 kortet tilsyneladende to faser af gården, idet en række bygninger, hegn m.m. er overstreget, mens den nye ladegård er markeret med sort opstregning. Ud over bygningerne er der også anført en række indhegninger, haveanlæggene, et vinklet dige¹⁰, et par damme, vandgrav og mølledam.

En sammenligning med beskrivelsen fra 1693 antyder en stabil bygningsmasse, idet de fleste bygninger i beskrivelsen kan genfindes på O1 kortet, måske ikke den eksakt samme bygning, men så i alt fald en tilsvarende. Beskrivelsen fra 1694 er tilsyneladende foretaget fra nord mod syd, hvor ladehuset, østerhuset, sønderhuset og øxenstald kan knyttets til hver af fire N-S orienterede bygninger.

Hvor de to gæstestalde, ridestald og følstald

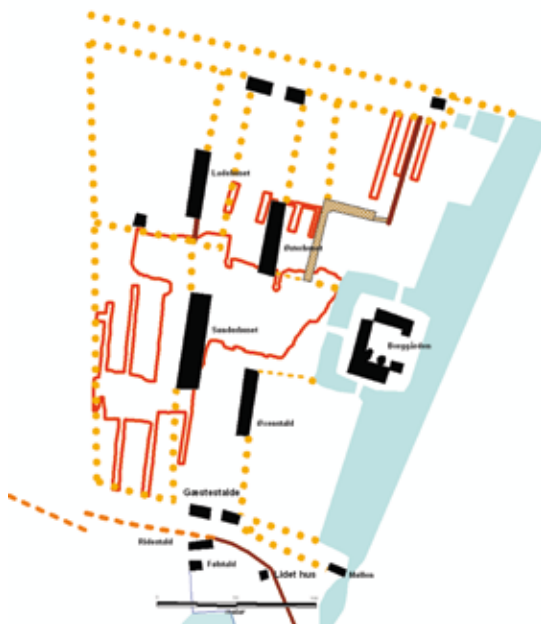

Fig. 17. Beskrivelsen fra 1694 er forsøgt placeret ind på opmålingen fra 1792.

An attempt at placing the description from 1694 on the survey from 1792.

samt det ny opførte hus har været placeret er mere usikkert, men følger man den formodede retning i beskrivelsen, stemmer antallet af bygninger i syd overens med beskrivelsen. Det skal bemærkes, at de tre sydlige bygninger på 1792-opmålingen findes i et område, der da blev anvendt til kalve (kalvehave).

En sammenligning med de fremgravede bygningsspor (hus 4, 6 og 24) ved det formodede sønderhus viser mindre justeringer af denne bygnings placering, men samtidig en overraskende stabilitet formentlig fra renæssancen og frem til ca. 1800, hvor opførelsen af den 3-længede avlsgård brød fuldstændig med en spredtliggende bygningsmasse. Mod syd kan det delvist afdækkede hus 7 opfattes som en fase i øxenuset, mens en større forstyrrelse i en søgegrøft nord måske repræsenterer en fase af ladehuset. De øvrige bygningsspor fra 16-1700-tallet har tilsyneladende været placeret uden for de udgravede områder.¹¹

Økonomien

Der er kun få og spredte vidnesbyrd om det økonomiske grundlag for hovedgården, men på trods af disse mangler kan der næppe herske tvivl om, at der var tale om en central og velstillet gård. Man kan indirekte gennem oplysninger fra toldregnskaber, kilder om landgilde og enkelte andre kilder få et indblik i datidens økonomi på et niveau over den rene subsistensøkonomi.

Heste og senere stude var tilsyneladende vigtigere end korn i Skads Herred, og dermed får græsning og høhøst en anden og særdeles vigtig placering i datiden. Engenes centrale rolle i den sydvestjyske økonomi fremgår af de talrige dokumenter, der handler om enge og præcisering af deres ejerskab. Den sag, som i 1500-tallet har afsat flest skriftlige vidnesbyrd i Skads Herred drejede sig om en eng i Allerup (Foldeng) og omfatter mindst 32 sagsindlæg og domme fra 1527 til 1542, hvor den endelig blev afgjort med en kongelig dom. Nogle enge blev brugt i fællesskab, men de fleste enge var dog særskilte jordstykker, der tidligt blev en handelsvare, der kunne omsættes (Frandsen 1996 s. 188).

I den første halvdel af middelalderen var avl og eksport af heste af stor økonomisk betydning, da ridderstanden havde brug for velnærede hingste fra gode græsgange. Det er beregnet, at der omkring

1230 blev eksporteret 8400 heste om året fra Ribe: Et marked, som de vestjyske herremænd og bønder givetvis udnyttede. Fra midten af 1300-tallet svingede efterspørgslen over mod kvæg, og ca. 100 år senere var der et internationalt oksemarked, men allerede 1200-tallet er der udsagn om okseeksport. Således anfører en toldtarif fra Brügge i 1252 en takst for danskere med heste og okser. Selvom okseeksporten talmæssigt oversteg hesteeksporten inden udgangen af 15. århundrede, har værdien af okserne næppe oversteget hestenes (Enemark 1983 s. 10 og 27; Frandsen 1996 s. 188).

Oksehandlen i middelalder og renæssance kan deles i en række faser. Gennem 12-1300-tallet omfattede eksporten især saltet kød og huder, der blev udskibet fra en lang række havne, men efterhånden steg antallet af levende dyr, der efter en sommer i engene blev drevet til marked for at blive solgt som slagtekvæg. I begyndelsen af 1500-tallet skete der en omlægning af okseeksporten fra efterår til forår, hvilket medførte ændringer i det samlede økonomiske grundlag med begunstigelse af adelen og de velstillede borgere. For yderligere at styrke især adelen efter en række kriseår blev der senere lovgivet om staldning, som da blev forbeholdt adelen; dog måtte borgere stalde på eget foder. Ved at stalde for andre, som blev meget almindeligt, var fortjenesten ikke så stor, som når man staldede og solgte egne dyr, men risikoen langt mindre.¹²

Omlægningen af okseeksporten har formentlig også medført ændringer i drivningerne udformning. Efterårsdrivningerne omfattede velnærede okser, der helst skulle holde vægt og kvalitet. Forårsdrifterne bestod af mere eller mindre udsultede dyr, der efter en vinter på hø og hakkelse en kort periode var fedet med korn, og derfor var at betragte som halvfabrikata til efterfølgende opfodning. Det må antages, at okserne ved de mest optimale efterårsdrifter har haft mulighed for at græsse undervejs. Forårets drivninger har ikke på samme måde budt på foder under vejs, og man måtte derfor købe sig for.

En forårsdrift af 141 stude fra Gjesingholm på Djursland til Wedelmarked i 1653 var afpasset så man så vidt muligt passerede andre af Chr. Rantzaus godser, hvor både dyr og mænd kunne få mad og logi, uden at der skulle betales for det. Driften tog ca. 3 uger (Frandsen 1994 s. 61ff og fig.

26). Det er uvist om forholdene i 1800-tallet kan overføres på de forrige århundreder, men det er interessant, at der, så vidt det var muligt, hver dag blev sørget for foder til dyrene og logi på en række gårde eller kroer (Bjerre, M. & H.P. Hansen 1948).

Om efterårets stuedrifter er der ikke nærmere oplysninger, men foderet har sikkert ikke på samme måde været et problem i en tid af året, hvor engene nærmest bugnede af græs. Gennem en række velvalgte rastesteder kunne en drift stude nå frem til markedet i god stand og dermed repræsentere en større værdi end mere magre dyr. Måske er det derfor, at en række gårde med gode enge og tæt på ruten mod Ribe var så attraktive i første halvdel 1400-tallet, hvor oksehandlen var i sin vorden.

En lignende model kan man opstille omkring 1400, hvor Lange-familien med udgangspunkt i Lydumgård (ca. 15 km vest for Ølgod) etablerede sig ved den senere hovedrute for okser gennem Ribe Amt, en position familien Lange-Munk holdt i flere slægtled. På selve Lydumgård sad Thomas Iversen Lange, senere sønnen Henrik Thomesen; på Krogsgård sad Iver Thomesen og på Kærgård (ca. 5 km syd for Bramming) Esge Thomesen, mens andre af familien var knyttet til Dømkapitlet i Ribe.

I Dronning Christines hofholdningsregnskab anføres, at Hans Munk (oldebarn til Iver Thomesen og ejer af Krogsgård) i 1519 udførte 50 økser af landet. De brede enge, som netop findes ved Krogsgård, må formentlig også tages til indtægt for opdræt af okser, som en af gårdens vigtige indtægtskilder gennem hele det 16. århundrede, men også korn og smør har sikkert spillet en væsentlig rolle. Siden midten af århundredet var prisen på rug og byg stigende og nåede i 1572 op på 50 dl, hvorefter den i 1573 dykkede til 43 dl. Her forblev prisen til 1590'erne, hvor der atter skete store stigninger, helt op til 84 dl, en udvikling, der holdt sig helt til 1620 (Kaae 1960-61 s. 10).

Staldning af okser

Herregårdene i Sydvestjylland falder i midten af 1600-tallet i to grupper, hvor den ene gruppe med de fleste eksempler omfatter gårde på omkring 30 tdr. htk. og ikke overstiger 40 tdr. htk.¹³: Frøstrupgård, Søviggård, Lunderup, Agerkrog, Endrupholm, Hesselmed, Hennegård uden møllen, Ølufgård

med mølle, Oksvang, Sønderris, Abildhede samt Lydumgård, der uden mølle knytter sig til nævnte, men med møllen var på 68 ½ tdr. htk. Gårdene i den anden gruppe var betydelig større, gerne 2-3 gange, men tæller kun fem eksempler: Visselbjerg, Lindbjerggård, Nørholm, Sneumgård og Krogsgård. Disse fem gårde ligner øernes hovedgårde, hvis gennemsnitlige hartkorn var 75 tdr. htk, mens de jyske herregårde opgives til gennemsnitlig 39 tdr. htk. (Kristensen 1935 s. 346ff.).

I 1627 hørte der 41 gårde og nogle huse til Krogsgård, men de følgende årtier blev godset udvidet så det i 1662 omfattede 55 gårde på i alt 281 tdr. htk., mens hovedgårdens jord i 1688 takseredes til 67 tdr. htk. (eller 246 tønner land).

Gårdens udformning var ikke alene afhængig af dens størrelse, men også af bøndergodset omfang og datidens vigtigste indtægtskilde, stude. I almindelighed gik studene som ungnød hos bønderne nogle år, hvorefter de blev opkøbt og staldet en vinter, først på hø og til slut også på korn inden de i marts-april blev drevet til markederne mod syd.

På herregårde med rigeligt hø og korn var der gerne store studestalde, således Frøstrupgård, hvor der årligt kunne høstes 300 læs hø. Gården havde derimod ikke en tilstrækkelig stor kornavl til et større antal stude, men her dækkede bøndergodsets landgilde denne mangel (ca. 200 tdr., som den "komplette gård" skulle have). Ved et syn i 1651 blev gården beskrevet med en trefløjet borggård i nord og en ladegård mod syd. Ladegården omfattede tre huse ved hver side i forlængelse af de to fløje i borggården samt et hus ved den sydlige ende af gårdspladsen. I øst lå først et vognhus, så et øksenhus på 22 fag og sluttelig et øksenhus på 19 fag. Vestsiden omfattede en øksenstald på 16 fag, en øksenstald på 19 bindinger og et nyt hus på 24 fag (ikke nærmere beskrevet mht. brug). Mod syd lå en lade og tidligere også et lille porthus på 10 fag.

I Riberhus lensregnskab er der fra 1641 bevaret en liste over øksentolden, hvor studehandlerne er oplistet, og hvor studene var staldet. Det fremgår, at de fleste af studene fra Frøstrupgård blev fortoldet den 25. marts, dog blev ni stude allerede fortoldet den 22. marts. I alt 114 stude kan henføres til Frøstrupgård og solgt ved fire handler, henholdsvis 9, 20, 25 og 60. Samme forår fortoldes også okser fra Bramming Hovedgård (28), Hennegård

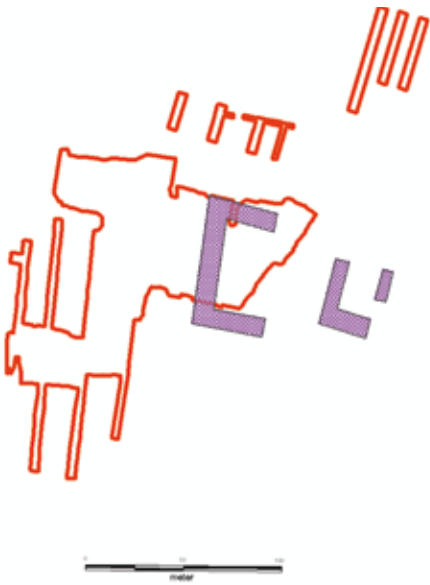

Fig. 18. Krogsgård omkring 1800 placeret i forhold til udgravningsfeltene.

The Krogsgård farm around 1800 situated in relation to the excavation areas.

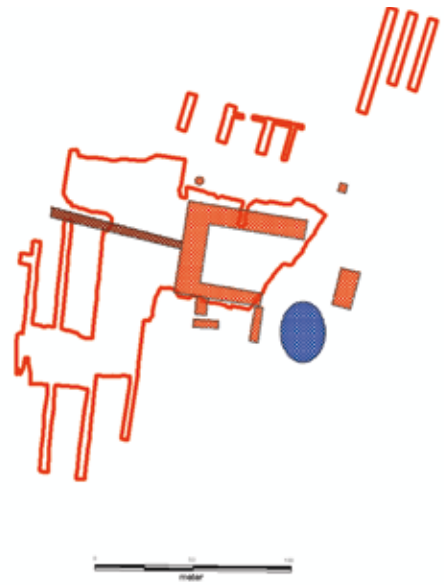

Fig. 19. Krogsgård omkring 1970 placeret i forhold til udgravningsfeltene.

The Krogsgård farm around 1970 situated in relation to the excavation areas.

(63), Hesselmed (79), Kærgård (50), Lindbjerggård (141), Lunderup (16), Lydumgård (48), Sneumgård (80), Sønderskov (70), Visselbjerg (105) og Ølufgård (40) (Kristensen 1974 s. 505).

Hverken Nørholm eller Krogsgård nævnes som staldested for stude, hvilket for Nørholm måske skyldes tilfældigheder, men ved Krogsgård meget vel kan skyldes, at ejeren var holstener og således fritaget for told på stude. Ejeren af Krogsgård, Jørgen Ratlow, forsøgte i slutningen af 1630'erne at tvinge bønderne til at sælge deres stude til den pris, han selv fastsatte. I samme tidsrum forsøgte Jørgen Ratlow at monopolisere engene ved at forbyde sine bønder i Tjæreborg, Skads og Hostrup sogne at udleje eller udlåne enge fra deres gårde (hvad de heller ikke måtte ifølge loven), men brød også gamle rettigheder om engenes brug og færdsel over disse (Tvillingssogne bd. 1 p. 174 f.).

Fra 1641 opkøbte Ribe-tolderen Hans Lassen Lime 55 staldøksne, heraf 27 i Skads Herred, 13 i Gørding Herred, 8 i Malt Herred, mens de resterende otte okser blev købt i Kærbøl umiddelbart nord for Ribe. Med undtagelse af okserne fra Malt Herred er de fleste opkøbt i et ca. 10 km bredt bælte

langs Vadehavet: Nebel-Hygum (11 okser), Tude (5), Skads (4), Sadderup (3), Kjersing (2), Jerne (2), Darum (2), Bramming (2), Tværse (2), Vilslev (7) og Kærbøl (8) (Frandsen 1994 s. 115 f.).

Opkøbet omfattede ikke okser fra Tjæreborg og Sneum sogne, hvor Krogsgård og Sneumgård havde de fleste bøndergårde, og hvor det formodes, at hovedgårdene på en eller anden måde var involveret i studehandlen. Også sognene Alslev, Brøndum, Guldager og Hostrup var uden opkøb. Visselbjerg ejede på dette tidspunkt hele Alslev by samt en del bøndergods i de øvrige sogne, men sognene må også betragtes som Vardes umiddelbare opland, hvor opkøberne fra Ribe, der ellers havde privilegium til at købe okser i hele Nørrejylland, formentlig holdt en lavere profil. Således blev der samme år fortoldet 105 okser fra Visselbjerg alle opkøbt af Vardeborgere.

Omkring 1642 overtog Wentzel Rothkirch Krogsgård og opførte som nævnt en ny borggård og avlsgård, der i slutningen af 1600-tallet omfattede lade, studestalde, fåre- og kalvesti, kostald, ridestald og følstald. At Wenzel Rothkirch staldede stude på Krogsgård kan man kun antage, men

som lensmand på Antvorskov var han involveret i kong Chr. IV staldning af okser. Et missive (brev) af 21/3 1640 fra kongen til Wenzel Rothkirch anfører, at øksnekøbmændene skal have førsteret til færgerne i Korsør, mens hestehandlere og prangere må vente, så okserne kan nå tidsnok til markedet (Wedel); I et brev den 24/8 1645 til Chr. IV anmoder Wenzel Rothkirch om penge til opstaldning på Antvorskov (Frandsen 1994 s. 78 og 83).

Wenzel Rothkirch døde i 1655 og hans enke to år senere. I forbindelse med enkens dødsfald blev der den 17. april 1657 holdt syn over gårdens inventar. Blandt meget andet omtales i forbindelse med ladegården 1 oksebrænde (brændejern) og 143 jernbindsler. Af levende kvæg var der kun 1 tyr, 5 køer og 2 årrings nød. De tomme jernbindsler og årstiden vidner om, at studene var afsat og nye ikke indkøbt (Kristensen 1972 s. 184.). Matriklen fra 1662 oplyser, at der på hovedgårdsjorden kunne høstes 800 læs høg, og der var således basis for en betydelig kvægproduktion.

Om Wenzel Rothkirch, der oprindeligt var berider og lærer for ”den udvalgte prins” og senere kongens staldmester, også avlede heste på Krogsgård er uvist, men følstalde og oplysninger om en svensk oberst, der under Torstensson-fejden røvede 30 heste fra Krogsgård og resten af sognet tyder på et vis hestehold.

Det kan som en mere kuriøs afslutning oplyses, at der senere også var en del svinedrifter, således drev man i 1731 mere end 1200 svin til markedet til hertugdømmerne. Den største svinehandler var Terman Madsen, som da forpagtede Krogsgård; han fik fortoldet mere end halvdelen af den samlede mængde svin (Kristensen 1978 s. 27ff).

Afslutning

Det er vanskeligt at datere det ældste Krogsgård nærmere, men de arkæologiske undersøgelser har vist, at gården allerede fra sin anlæggelse engang i middelalderen var en storgård. Fordelingen af be-

Fig. 20. Krogsgård i foråret 2007. Foto: Palle Siemen.

Krogsgård, Spring 2007.

byggelsessporene, som de tegner sig, det arkæologiske materiale og efterfølgende i beskrivelser og på kort, viser fragmenter af gården i en række tidshorisonter.

Den ældste gård bestod af et stort V-Ø orienteret hus, og gennem fem faser kan man følge datidens byggeskik fra bygninger med udbuede langsider og rette gavle til huse med en rektangulær grundplan. En sammenligning med datidens almindelige gård, som de f.eks. kendes fra de omkringliggende landsbyer (Allerup, Tjæreborg, Novrup og Tovrup) viser, at Krosgård allerede fra sin ældste fase var en markant gård: Langhuset var i grundareal ca. det dobbelte af det gennemsnitlige hus, mens en kraftig fundering af stolpehullerne tyder på, at huset i samtlige faser har været i to etager. Det er uvist, om det er denne store gård, som Iver Thomsen Lange beskrev, men tanken er nærliggende.

Om det var Iver Thomsen Lange eller en efterkommer, der satte gang i den første gennemgribende ombygning, er også uvist, men dette skete formentlig en gang i 1400-tallet. Det store toetagers hus blev erstattet af flere og mindre bygninger, hver kun i én etage.

Omkring 1640 erhvervede Wenzel Rothkirch Krosgård og opførte en ny og kostbar hovedgård: Møllebækken blev opstemmet, så den dannede en langstrakt sø, og delvist ud i denne blev der anlagt et nærmest kvadratisk voldsted, der på de andre sider var omgivet af vandfyldte grave. Byggeriet var forventet færdig i 1645, men blev udsat pga. Torstenssonkrigen (1643-45) og var endnu i gang i 1646. Da byggeriet endelig var færdigt, stod der en grundmuret borggård med fire fløje i 2 etager. Mon ikke nybygningen af Krosgård også omfattede avlgården, hvis udseende genfindes på den ældste opmåling fra 1792. Som et lille vedhæng kan det ud fra synsforretningen fra 1694 anføres, at borggården havde tag af teglsten, mens ladegården var tækket med strå (Kristensen 1972 s. 176ff).

Det fremgår af synsforretningen, at østfløjen med køkkenregioner allerede da var medtaget, og på opmålingen fra 1792 er denne erstattet af en mindre bygning og en mur, men ellers synes Rothkirchs borggård også aftegnet. Omkring 1800 blev den gamle avlsgård erstattet af en trelæntet gård, mens den nordlige fløj af borggården også forsvandt. I 1927 blev avlsgårdens bygninger er-

stattet af de bygninger, som blev revet ned i foråret 2004. Den sidste rest af Rothkirch renæssancegård – vestfløjen – forsvandt i 1934, og et nyt hus i ”Bedre byggeskik” blev opført oven på det gamle fundament.

Der er planer for endnu en nybygning af Krosgård, men endnu står den røde bygning tilbage nærmest en torso for en forgangen storhed. Og dog, for møllebæk, mølle og mølledam peger i samme retning, mens de vidstrakte enge, som måske var det økonomiske fundament for gården, fremstår som et tavst vidnesbyrd fra den gang landbruget var altdominerende.

Noter

1. De forskellige udgravninger ved Krosgård har i Sydvestjyske Museer journalnumrene ESM 1769; ESM 1422; ESM 2307; ESM 2649 (se Jensen 2009 s. 9ff.).
2. Hovedteksten til dette afsnit er baseret på Kristensen 1972; Nielsen 1862 s. 47-58; Dansk Adels Aarbog 1901.
3. Om Tangen, se Sterum 1976.
4. Wentzel Rothkirch (1597-1655) stammede fra Schlesien og tilhørte en mægtig og udbredt slægt. Faderen, Johan Rothkirch, var kejserlig general, men døde tidligt og som faderløs fulgte WR som 12 årig sin ældre broder til Danmark. Han blev page hos hofmarskal Ditlev Rantzau og fulgte denne i krigen 1611. Senere uddannede WR sig i ridekunst hos broderen på Antvorskov, hvor Chr. IV blev opmærksom på ham og sendte ham til udlandet for yderligere dygtiggørelse. I 1626 fulgte han som staldmester kongen til Tyskland, hvor han den 17. august ved Lutter am Barenberg blev Chr. IV's redningsmand. I 1881 blev der på kirkegården rejst en oblisk med teksten: *Her hviler V. Rothkierck + 1655 og flere ejere af Krosgaard*. Se Kristensen 1972 s. 176ff.
5. Haveanlægget er delvist forstyrret af mølledam og vandgraven omkring borggården, og måske er haveanlægget ældre end disse anlæg, og i så fald ældre end midten af 1600-tallet.
6. Sydvestjyske Museer ESM j. nr. 1766 Allerup hus I (Siemen 1991 s. 49 fig.17); ESM j.nr. 2428 Måde hus 14; ESM j.nr. 1566 Jens Kuskvej hus LXIII (Siemen 1991 s.32 fig. 4).

7. Som eksempel kan man nævne den store stald/lade fra Fjellerup på Frilandsmuseet.
8. Se nærmere i artiklen En molling fra Krogsgård i dette nummer af By, marsk og geest.
9. Det skal bemærkes, at variationen i dybden af stolpehullerne i den enkelte grundplan er betragtelig eksempelvis hus 15: 15-128 cm (gennemsnit 77,9 cm) eller hus 16: 8-86 cm (gennemsnit 20,1 cm). Dybde af fyldskifterne i det N-S orienterede hus 4 er gennemsnitlig 17,5 cm og varierer fra 5 til 58 cm. Enkelte dybe anlæg formodes at repræsentere stolpehuller, men de fleste er som nævnt formentlig spor efter opgravede syldsten.
10. Det vinklede dige er formentlig identisk med nogle store diger, som herremanden Johan Ludwig Bruun lod bønderne sætte om en humlehave nord for gården som straf for en eller anden forseelse (Kristensen 1972).
11. Det er nok tvivlsomt om den lille N-S orienterede grundplan med udbuede vægge (hus 25) repræsenterer den ældste fase i det senere sønderhus, mest sandsynligt er der nok tale en tilfældighed.
12. Med en forordning i 1475 blev det fastslået, at danske driver ikke måtte drive dyrene længere sydpå end til Assens, Kolding eller Ribe og da sælge dyrene til opkøbere; en forordning, der ikke altid blev efterlevet. Forordningen havde til formål at sikre kronen told i nævnte byer.
13. Tdr. htk. eller tønder hartkorn: enhed, der fra 1662 til 1903 var grundlag for jordvurdering og den almindelige skat på jord. Oprindeligt et mål på hvor meget hårdt korn, dvs. rug og byg, der kunne dyrkes på 1 arealenhed i forhold til jordens ydeevne (antal tønder hartkorn pr. tønde land), men fra 1688 beregnet i forhold til den samlede brugsværdi af den enkelte gård (agre, enge, skov mm.).

Litteratur

- Bertelsen, T. 2010: Teglstensformater og forbandter i Danmarks middelalder og renaissance. I: Clausen, K.H og T. A. Vestergaard (red.) *Flensborgsten – om murstensformater, teglhandel og arkitektur*. Museum Sønderjylland, s. 58-65.
- Bjerre, M. & H.P. Hansen 1948: *Bonde og handelsmand*. København.
- Bruun, H. 1972: Tvillingsogne af Geest og Marsk.
- Enemark, P. 1983: Oksehandlens historie ca. 1300-1700. I: *Sortbroget kvæg*. (udgivet af Avlsforeningen af Sortbroget Malkekvæg i Danmark). Esbjerg.
- Frandsen, K.-E. 1994: *Okser på vandring*. Herning.
- Frandsen, K.-E. 1996: Egnen i 1600-årene. I: *Esbjergs historie, Bd. 1*. Esbjerg.
- Jensen, S. F. 2009: Fladmarksgrave fra høj og flad mark – tre enkeltgravstidsgrave fra Krogsgård. *By, marks og geest* 21, s. 10-21.
- Klemmensen, M. F. 2001: *Huskonstruktioner i tidlig middelalderlig landbebyggelse*. Nyhedsbrevets ph.d.-afhandlinger og specialer, Ny række, bind 12. Aarhus.
- Kristensen, H. K. 1935: En almindelig vestjysk Herregaard ved Midten af det 17. Aarhundrede. *Fra Ribe Amt VIII.4*, s. 346-355.
- Kristensen, H. K. 1972: Krogsgård. I: *Tvillingsogne af Geest og Marsk: Sneum og Tjæreborg*. Bind I, Esbjerg, s. 168-206.
- Kristensen, H. K. 1974: Studeudførselen over Ribe 1641. *Fra Ribe Amt XVIII.3*, s. 505-510.
- Kristensen, H. K. 1978: Svinedrifter. *Fra Ribe Amt*, s. 27-43.
- Kaae, B. 1960-1961: Frederik Munk til Krogsgård. *Fra Ribe Amt XV,1-2*, s.1-47 og s. 161-197.
- Nielsen, O. 1982: Historiske *Efterretninger om Skadst Herred*. København (genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1985)
- Siemen, P. 1991: Middelalder i Tjæreborg og Allerup. *Mark og montre*, s.77-83.
- Siemen, P. 1994: Middelaldergårde og tofter på Esbjergegnen. *Hikuin 21*, s. 29-54.
- Siemen, P. 2004: Arkæologi ved Krogsgård. *Arkæologisk Kalejdoskop fra Esbjerg Museum 4*, s. 1-21. [www.sydvestjyskemuseer.dk/Files/Filer/Kulturhistoriskerapporter/AKEM_4_Krogsgard_\(2003\).pdf](http://www.sydvestjyskemuseer.dk/Files/Filer/Kulturhistoriskerapporter/AKEM_4_Krogsgard_(2003).pdf) ttp://
- Siemen, P. 2006: Under Krogsgårds avlsbygninger. *Arkæologisk Kalejdoskop fra Esbjerg Museum 9*, s. 1-31. www.sydvestjyskemuseer.dk/Files/Filer/Kulturhistoriskerapporter/AKEM_9_Under_Krogsgards_avlsbygninger_-_udgravning_2004.pdf

- Skov, H. 1994: Hustyper i vikingetid og tidlig middelalder. *Hikuin* 21, s. 139-162.
- Sterum, N. 1976: Tangen. En sydvestjysk gårdstomt fra sen middelalder og renaissance. *Mark og montre*, s. 53-61.
- Vestergaard, T. H. 2010: Tegleksporten fra Flensborg Fjord. I: Clausen, K.H og T. A. Vestergaard (red.) *Flensborgsten – om murstensformater, teglhandel og arkitektur*. Museum Sønderjylland, s. 22-32.
- Zimmermann, H. 1992: The "Helm" in England, Wales, Scandinavia and North America. *Vernacular Architecture* 23, s. 34-43.

SUMMARY

Beneath Krogsgaard farm—archaeological investigations 2002-2004.

The archaeological investigations at Krogsgård – one of the old manor farms of South West Jutland, has shown that it was quite a considerable farm right from its establishment during the early medieval period. Krogsgård is situated on the southern point of a lengthy, N-S orientated geest tongue, which to the south juts out into the surrounding salt marshes and is bordered on both sides by salt-marsh meadows, which are gradually becoming fresh water meadows.

An extension of a raw material extraction-pit touched on the northernmost parts of the old manor farm already in 1992 on the site recorded for Krogsgård on the oldest survey from 1792, however this was first redrafted in 1817. Over the course of the subsequent 10 years the extraction-pit gradually ate into the site, edging closer and closer the old manor farm until a renewed extension of the extraction-pit led to the 2002-2004 archaeological investigations at and on parts of the actual manor farm.

What came to light were traces of nine W-E orientated buildings and seven, perhaps eight other more or less N-S orientated structures as well as a smaller building and two staddles. The W-E orientated ground plans include two structures with slightly outwardly curved long sides (houses 14 and 19), a third has one outwardly curved and one right sided façade (house 12), whilst four were rectangular houses (houses 1, 13, 15 and 16) and finally a rectangular ground plan marked by post-

holes in up to four rows (house 18). The sites with one or two curved long sides are 9-12 m wide and up to 22-25 m long, whilst the rectangular sites shown a much greater variation 4,7-10,5 m wide and 17,5-38,5 m long. The unusually strong post-hole foundations in most of the house sites indicate, that the buildings had two storey structures.

A number of ground plans overlap each other proving that they were not contemporaneous. Indeed, certain stratigraphical series imply that there is a general progression from houses with outwardly curving long sides (house 14) to rectangular houses (house 13) with the hybrid form of house 12 as the connecting link. House 15 has most in common with house 13 and is interpreted as the youngest of the four, wide houses. On the basis of its design house 19 is most closely linked to this sequence and perhaps is related to house 14 best of all. The large single aisled floor plans, which are assumed to represent a continuous progression of houses, can on the basis of their type best be dated to the Early and Late Medieval period (ca. 1050-1400), during which time the curved walled houses of an earthfast construction were slowly replaced by houses with straight walls, but still retaining the earthfast posts.

The floor plans of the N-S orientated buildings are somewhat more different in their design, shape and size. The most eye-catching ground plan (house 4) is ca. 9x45 m and is documented through ca. 100 small oblong cuts and changes in the composition of the fill, probably traces from the removal of the houses foundation stones. Immediately east of this building, on the oldest survey of Krogsgård – there is a 14x60 m large building, of which there were some weak traces in the subsoil (house 24). This building must have been demolished between 1792 and 1817. From the same area we have traces of a 4,6-5,6 m wide and 14-16 m long house with outwardly curving long sides (house 25). From a structure, which is perhaps related to this house a bronze washing bowl was recovered – a so called 'molling' (see article s.). A few further meters to the east a very discernible change in the fill composition highlighted a - at the very least - 7 m wide and 29 m long house (6) and 50 m to the south a similar layer (house 7). To the north there were traces of a 6x18 m large house (2), whilst the site

of a 7,3-9x32 m large house with two probable offshoots was more centrally placed (house 17).

The N-S orientated ground plans are generally dated with the exception of house 25 as younger than the V-Ø orientated houses, where house 4 can best be dated to the Renaissance period, whilst houses 6 and 7 are after the finds of “Flensborg bricks” most probably belong to the end of the 17th of 18th century: The northernmost of these was probably superseded by the house drawn on the 1792 survey.

The Krogsgård, which was surveyed in 1792 is recognizable in its basic structure in the records from 1692, where we are given a glimpse of the number of buildings and their function. The description seems to have been carried out from north to south and shows us a very stable mass of buildings in comparison with the 1792 map. Apart from the square main habitation buildings the farms outhouses are also described and at that time comprised of a barn-house, a half-timbered eastern house (northern part of the farm), which seems to have contained the bullocks stables; a southern house (western part of the farm) had sheep and calve pens as well as cow sheds, as well as a sleeping quarters (probably for the cattle hand); a little oxen shed; two guest stables; a riding stable with a stable room with sleeping quarters; a pony stable with a open doorway out to the mill; a small newly built house.

Evidence and sources on the farms economic basis are few and far between, however despite these limitations, there can be no doubt, that this is a central and wealthy farm. The central economic main steads would firstly have been horses, later cattle and finally pigs and arable farming. Of all of these phases in the farms development, it is especially the breeding of horses and the later stabling of bullocks, which stands out. A little overseen circumstance connected with horse and cattle breeding in the past were the possibilities for providing rest stopovers and foraging. This could be one of the reasons why a number of farms with good meadows were so attractive in the past. During the 15th century the Lange family established itself along the main route for oxen through Ribe county, beginning from their home farm in Lydumgård and later with the acquisition of Krogsgård around

1400. The Lange-Munk family upheld a similar position over a number of generations during the 16th century. This is perhaps the rational behind the Krogsgård's most famous owner, Wenzel Rothkirch's acquisition of the farm during the middle of the 17th century.

There are plans for yet another new building on the Krogsgård site, but the red building still stands tall – something of a forlorn torso of it's former glory. The millstream, mill and milldam all seem to tell the same story, whilst the surrounding meadows, which perhaps were the economic foundation for the farm, lie as a silent witness from the days when farming was King.

Palle Siemen
Museumsinspektør
Sydvestjyske Museer
Tangevej 6, 6760 Ribe
pas@sydvestjyskemuseer.dk

